

գրութիւններին, պատմաքննական մի փորձն երկին առթիւ:

Հրապարակաւ ծանուցանելով Ուսումն. խորհրդոյ այս որոշումն ու տնօրինութիւնը, պատիւ ունիմ եւ պարտականութիւն՝ շնորհաւորութեան եւ յարգալից սիրոյ եւ օրհնութեան զգացմամբ ի հետուստ ողջունել առաջինը, մեծ բանասէրը եւ բազմամուտ եւ բազմարդիւն հայը, եւ ամէնուս համակրանքը արտայայտել հրկորդին, երիտասարդ մտաւորականին, մաղթելով առաւել արդիւնաւորութիւն հայագիտական կարեւոր ուսումնասիրութեանց, — Չեմ կրնար վերջացնել երրորդ երկամեակի այս տեղեկագիրը, առանց շեւրմ շնորհակալութեան՝ յարգելի քննադատներուն, Գրոֆ. Կ. Բամամջեանի եւ Տիար Սրշալի Ալպոյանեանի, իրենց յօժարամիտ յանձնառութեան եւ խղճամիտ տեղեկագրութեանց համար: Օրհնէ Աստուած հայուն կեանքն ու կրօնքը, միտքն ու սիրտը, գիրն ու գրիչը, իր անցեալին եւ ապագային սիրովը միշտ կենդանի պահէ զանոնք:

ԳՐԱԿԱՆ

ԳՐԱԳՐԱՐՈՒ ԳՈՎԱՆ Ի ՎԵՐ

«ԱՅԳԵԿՈՒԹՔ» (*)

Գ. Բ. Նուրիկեանի այս հատորը այն ցանցառ գիրքերէն է որոնց գրուած չէլլաւ ճշմարիտ, ու կրնամ պնդել, անփոխարինելի զրկանք մը պիտի կազմէր արեւմտահայ գրականութեան ընդհանուր արդիւնքին մէջ: Ու ասիկա, անկասխան՝ բոլոր այն հարցերէն որոնք գրականութիւնները կը կերպարեն երբ ասոնք ապրող organismeներ են ու կը կրկնեն զիրենք արտադրող սոցիոլոգիներու հոգին: Ո՛ճ, արտայայտման կատարելութիւն, փայլ ու շքեղանք. — բոլորը նկատի ունիմ երբ կը գրեմ սա տողերը գիրքի մը առթիւ ուր ամենէն շատ արհամարհուած են անոնք: Չեմ գիտեր, պէ՛տք պիտի ըլլար խօսիլ նաեւ մեռած գրականութեանց արժէքէն:

Իրողութիւն է որ «Այգեկութեան» հոգեւայ իրրեւ թանկ միութիւն մը աւելնալ ան խառնարհ բայց մեզի համար իրապէս անփոխարինելի յիշատակարաններուն որոնց արժէքը այսօր հետեւ ենք իր ճշգրիտ յարկին մէջ գնահատել (զանց ընելով զբաղի ծիծաղելի իմաստակութեամբ որ զանոնք ուրաշնայու թթու փոտասիրութիւնը կը ջնասայ պարտկել արուեստի խնդրական, կնգծ, առնուազն եսակուր լոգոսկներով) բայց որոնց ցեղանիշ նկարագիրը քիչ քիչ կը յընտարկանայ մեր տղին, մանուսնդ հիմա, երբ հայ գրաբառով գրուած գործերը, մեր հայրենիքին մէջ կամ անկէ դուրս, հետզհետէ կ'այլանան, կը մերկանան գրականութիւն մը արդարացեղ ընդհանուր ոգիէն, ըլլալու համար անհատներու աւելի կամ նուազ փարթամ, ճիշդ ցուցատախտակներ: Անոնք որ կը կարգանա այսօրուան գիրքերը, մասնաւորապէս անոնք որ մեր երկրէն կը մատուցուին մեր վայելուածին, արդար հրակիծով մը ստիպուած են անդրադառնալ ահաւոր կորուստին:

Անշուշտ, մեր կամեցողութենէն վեր ու դուրս, այլապէս անժուժելի ազգայնիք կը միջամտեն, մեր վրայ բռնադիրու սա ընթացքը: Ու իբրեւոյ այս դասաւորման դէմ մեր կողմէ, գիտակցուած, արի ու արու պայքար մը, խնդրական կը մնայ միշտ իր արդիւնքէն: Բայց մեր պարտքէն դուրս չէ գտնէ գորովի անուններու վրայ որոնք մեր նոր գրականութեան մէջ ցեղային տարրին եռանդուն տարփանդները եղան, երբեմն պարզ, միամիտ, երբեմն խոր, հեռահայեաց հանգանակներով, ու իրենց պզտիկ արուեստին, միջոցներուն ներածէն շատ աւելի անդին անցան, մեզի կտակելով գործեր, որոնց գեղարուեստական նկարագիրը ամենէն ու չէ պիտի զբաղեցնէր մեզ, մեզմէ վերջինները, քանի որ այս տարազին տակ այնքան անխալուն շնորհներ կը տեղաւորուին, շրջանով, օրուան ճաշակներով պայմանաւոր: Պէշկիթաշիանի որ տաղարանէն ինչ որ մեզի կը խօսի այսօր, քիչ բան է երբ բազդատուի աւելի նուազ համբաւով գիրքերու որոնք պարզ գործաւորներու կը պատկանէ: «Պապիկ եւ քոռնիկ», «Համով հոռով», «Պանդուխտներու կենցիկ», Թլլա-թլլանցի եւ Բ. Զարգարեանի գործերուն կա-

(*) «Այգեկութեան», հրատարակութիւն Գ. Բեւիթիան Նուրիկեանի, 1937, Նիւ-Եօք:

ընդունումը, «Գիւղը» և «Անճոխը», «Երբ-
նիքներէն խորհրդաւոր» հատորին առաջին
գլխաւորութեան շնորհիւ զիրքերն են որոնց
մէջ իրագործուած արժանիքը, նուաճուած
գեղեցկութեան որակն ու քանակը չունիմ
միայն նկատի, զանոնք մասնաւորապէս
յանձնարարելու համար հասարակաց հիւ-
ցումին, այլ կը նայիմ շատ աւելի անդին։—
այդ գիրքերով փրկուած հզօր ու տրուած
փաստին, հայ հոգիին այն կերպարաններուն
որոնց անմեռ քանդակներն են ալ անոնք։
«Այգեկովք»ը, սա շարքին մէջ։

— Առանց յաւակնութեան, որքան զբա-
ւարդութեան։

Ու, ասիկա այն պարզ արժանիքին գի-
նովը որ այդ հատորին ամենէն համեստ,
բայց հիմա այնքան հազուադէպ առաքի-
նութիւնը կը կազմէ երբ այլեւս գիրքով
թելադրուած այդ աշխարհին վաւերական
հեղինակը, ժողովուրդը չունի գոյութիւն
այդ հողերուն վրայ, ի վերջոյ գրական երկ
մը տարագիր վերացուած մը չէ, ինքրին բա-
ւոյ, չըսելու համար գրուած։ Անիկա կը
թելադրէ, պարտաւոր է թելադրել ուրիշ
մարդէ ալ արժէքներ։ Ու ցուրտ, յոխորտ
բառեր չեն այն յղացքները որոնք մեզի
կուգան ազգագրական, հնագիտական, բա-
նասիրական, պատմական բաժիններէն հայ
համայնական կեանքին, մեր ժողովրդի ըս-
տեղծագործած բոլոր գեղեցկութիւններէն,
ինչպէս կը տեսնենք զանոնք վերջ յիշուած
գիրքերուն մէջ։ Որքան քիչ պիտի կշռէր
մերի կորուստը 70ի, 80ի, 90ի ու աւելի
վերջերու մեծահամբաւ հատորներուն որոնց
գահնկեցութիւնը այսօրուայ սերունդը չէ
որ կը կատարէ։ Վերցուցէք մեր բոման-
թիք բանաստեղծութիւնը (մէկ երկու բա-
ցառութիւններով) ու մեր գրականութիւնը
պիտի չտառապէր նման վանտալութեան
մը առջև։ Փորձեցէք ջնջել Սրուանձեանցի
գործը։ Աղէտը պիտի ըլլար անգարման։

Ու ինչպէս որ դասական ըմբռնումով
գրադէտ մը չի կայ Մանանային ետին, կամ
Պանգոլիսեմբու կեանքի իր կեանքը պար-
տական չէ գրելու արհեստին տիրապետ-
ման, Այգեկովքն ալ ազատ է շրջանի մը,
պայմաններու, ընթացիկ ճաշակի մը հար-
կադրած կերպաւորումէն (modalité)։ Պատե-
րազմէն աստիճան տեսանք թէ այդ Ամերիկան

ինչպէս չարափոխեց հայ գրականութեան
ընդունին աւանդութիւնները ու մեր պատ-
մուած վերածեց ամերիկեան մեկեղքներու
կազմապարհին։ «Այգեկովք»ը առանձին ձայն
մըն է գրեթէ (չեմ մոռնար Համաստեղը)
որ Նոր Աշխարհի խաժամուսէն կը գա-
տուի, միամիտ ու յամառ, մեզի պատմելու
համար անկարելի, գրեթէ հէքեթունակ
բաներ։ Իրաւ։ Երբեք չէ եղբ՛ր է այդ աշ-
խարհը որուն փշրակները մեզի կուգան
անոր էջերէն։ Եղբ՛ր, են այդ Շուկան, այդ
Կաղանդը, այդ Քարկոյը, այդ Բեյիարը,
այդ Ջասկի սեւաւառնեցը, այդ Աղբիւրնեցը,
այդ Գեղին փեսան, այդ Մայրը, այդ Լազոյ
գայլը, այդ Վարձապետը. այդ կախարհա-
կան համապատկերը որ իր գիւղին նկարն
է իր գիրքին մէջ, յիշելու համար պատա-
հակի քանի մը գլուխներ, գիրքին առաջին
մասին որ խորհրդաւոր ենթատիտղոս մը կը
կրէ (Գիւղը ու կ'ապրէր)։ Գառորդ դար ա-
ռաջ այդ ամէնը իրականութիւն էր։ Այդ
կէմէն կ'ապրէր այս ժողովուրդը, իր ան-
հուն տառապանքին քովն ի վեր. իր պատ-
մութիւնը շինող աղէտներուն տակ իսկ ան-
վթար պահելով իր հրաշալի աշխարհին
այնքան անուշ, վճիռ յեղուսները իր հո-
գիէն ներս, ներդաշնակելու աստիճան զբա-
ւար յայցքը տառապապէս երջանկութեան
մը, անուշ տրամութեան մը որ հայ գեղ-
ջուկ երգին, բանաստեղծութեանց, մեր
կենեան ու տղոց թաւալային փափու-
թեան ու մշտաւորտօր նայուածքին մէջէն
կը խօսի մեզին։ Այդ ամենին տարագրուած
մարդու մը հոգեվիճակը չէ միայն որ Այգե-
կովքն ու մեզի մատուցուած այդ ուրուա-
գրութիւնները կ'ընդարձակէ, անոնց մէջէն
վերականգնելու համար անընթաց մեր ան-
ցեալը երբ մինչ ամէն մէկը այսօր գիրքին է իր
անողը, անհաշանջ ներկային ու չի կրնար
գալտ մը, արտ մը, հաւրակ մը, ջուրի ըն-
թացք մը գիտել առանց նուաճուելու ահա-
ւոր կորուստին մղձաւանջովը։ Պ. Նուրիկ-
եանի գիրքը բարձր մըն է ուղղակի, մեր
«նստեմ» լըուսին մէջ, մեր աչքին առջև
շողափայլող տեսիլներու հիւսիսայգ մը։

Ոգեկոյման սա ուսմը, շնորհը ուրիշ
նկարագիրներ կը պարզեն երբ գիրքին եր-
կորդ մասին մէջ կը ստանձնեն այլապէս
գծուար, գրադէտ մը յայտարարող աշխա-

տանք մը, — գիւղին երկարաձգումը աւտիկա, նոր Աշխարհին ամենէն անաւոր կառուցումներէն մէկուն ներսը: Պահել եանքին հերոս քաւարանեան չըլլապատկերին մէջ զգալու, ապրելու, այդ մնալու, մարդ մը նալու այնքան դժոյգակ պարտքեր, առանց խանգարելու սկզբնական զգայութեան յատկանշները, ահա Պ. Նուրիկեանի անստուեր յաջողանքը: «Մեռելները կը յաղթեն», «Բարեւ աւելայ», «Ուրբաթ առտու», «Մաղիկները չեն ուտուիր», «Մաւած աւել» վերնագիրներուն տակ զետեղուած ցասումը, հաւատաւոր տառապանքը, մարդկայնական, հայեցիցաւ համաշխարհային զերկանքին, շահագործման գոհեցումն ողբերգութեամբը պայմանաւոր, կը խօսին հաւանական, օր մը կարելի արուեստի մը ի նպաստ որուն թելադրանքը կ'ընեն, առանց յաւանութեան թուղթին յանձնուած կեանքի սա փշրանքները: Կիրքին ընթերցումը կը յանձնարարեմ ամենէն վերջին հատուածէն, իշնելու համար գիրքին սկիզբը մինչև: Ընթերցողը որքան հեղինակը կը շահին այս պատկի զանցումով:

Ինչ փոյթ որ Ալգիկուրքոն կը պակսին կարգ մը շնորհներ որոնք թէև ոչ անհրաժեշտ, բայց կարեւոր են ամէն նոր կրթիկէս հանուած հատորի յաջողութեան: Ուրախ եմ որ այդ գիշումը է կատարուած հեղինակին կողմէ: Միւս կողմէն, ինչ փոյթ դարձեալ որ անոր կը պակսին գիրքերը կորուստէ ազատագրող, անոնց քիչ շատ տեղական բախտ մը ապահովող ուրիշ, այս անգամ հիմնական առաքինութիւններ: Անոնք որ գիրքին երկրորդ մասին մէջ պիտի փափաքէին արդի տառապանքը լիովին ճանչնալ, պիտի ցաւէին տրուածին ուրուագրային սակաւութիւնէն: Անոնք որ գիրքին առաջին մասին մէջ պիտի սիրէին ամբողջական ոգեկոչումը իրենց մանկական զգայութեանց, գիւղական աշխարհի հրաշքին, պիտի չբաւարարուին սա փշրանքներով: Իայց մոռնալու չենք որ Պ. Նուրիկեան հոգեբան վիպող մը է յաւանած ըլլալ: Ու, ըսեք եմ շատ անգամ, հեղինակ մը չեն դատար իր լուսնեցածովը: Դարձեալ, անոր ոճը չի մատնէր կատարելութեան տաքնապ մը, բայց նոյն ատեն չի նար հակադիր վտանգին, անկիւք պատմութիւն,

ինչպիսին է օրինակի մը համար, Մուշի Գեղամին գործը: Ու անոնք որ շունչի, լիութեան, ծաւալի, համապարփակ հարցերու հանգանակներ կը ծածնէ գրեթե ունիւր, առանձին անհատականութեանց դիմաց, կը հրաւիրուին դիմել իրենց ուզած մարդերուն, թերթներուն, պրոպագանդիստներուն:

Պ. Նուրիկեանի ոճին համար աւելորդ կը դատեմ որ է զնահատանք: Ինքնատիպ ըսուելու չափ անձնական է ան, թէև ոչ—ազատագրուած: Յետոյ դիտել կուտամ որ, Տիգրան Կամարականի ըսածին պէս, գալուն հակառակ մասնակի երակէ մը որ հայ հոգիին մէջ նոր պոթկումը պիտի ըլլար ժամանակակից մեր գրականութեան մէջ (հոյը Մովսէս Աբխազի գերողներուն, այնքան եղիարաբխտ երէցներու մօտ, այլապէս թշուառ, տարագիր կրտսերներու ողկոյզ մը) կը գատուի բոլորէն, ըլլալու համար ինքզինքը: Իսկ, աղուաշ, ոչ—ստատիկ, գրելու սա կերպը թերեւ զիւր չգայ լիալիւր, արքեռի, օրոցանցանց ոճի մեր նորագիր արգենաւորներուն: Չէ՞ որ նոյն այս բախտը դիմաւորած էր նաև օրինակի մը համար Մամանան, երբ կը գրուէին ութսունական թուականներու մեր այսօր անանուն միւս տաղարանները: Կէս դար է անցեր Սրուանձտեանցի վերայէն, բայց անոր հատորին մէջ խորածածկուած յուզումը կը մնայ թարմ, շաղը վրանո, ինչպէս պիտի ըսէր Սայեաթ Նովան:

Ու վերջացնելու համար,

Պ. Նուրիկեան շատ մօտիկէն ինձի կը յիշեցնէ օտար անուն մը, մեր մէջ քիչ ծանօթ: Ֆրանսացիներուն Ժուլ Ռնարն է ատիկա, որուն աշխարհը գիւղէն է միշտ, բայց որուն թէքիկը, տալու կերպը (renement) այնքան անգերազանցելի կատարելութեամբ մը, դասականութեամբ մը, դժուար դասականութեամբ մը իրագործած է ինչ որ Պ. Նուրիկեան կը կարող նուաճած ըլլալ զգայութեան իր տուրքովը: Le vigneron, Histoires naturelles, բայց մանաւանդ Ragotter գիրքեր են ուր արուեստ եւ զգայնութիւն իրարմէ պաշտպանուած, կը ստեղծեն ինչ որ մենք պարզ լեզուով գլուխ—գործոց կ'անուանենք:

Պ. Նուրիկեանի համար բարիք մը պիտի ըլլար ճանչնալ այս մարդը: